

FRIEDRICH DÜRRENMATT

FYZIKOVÉ

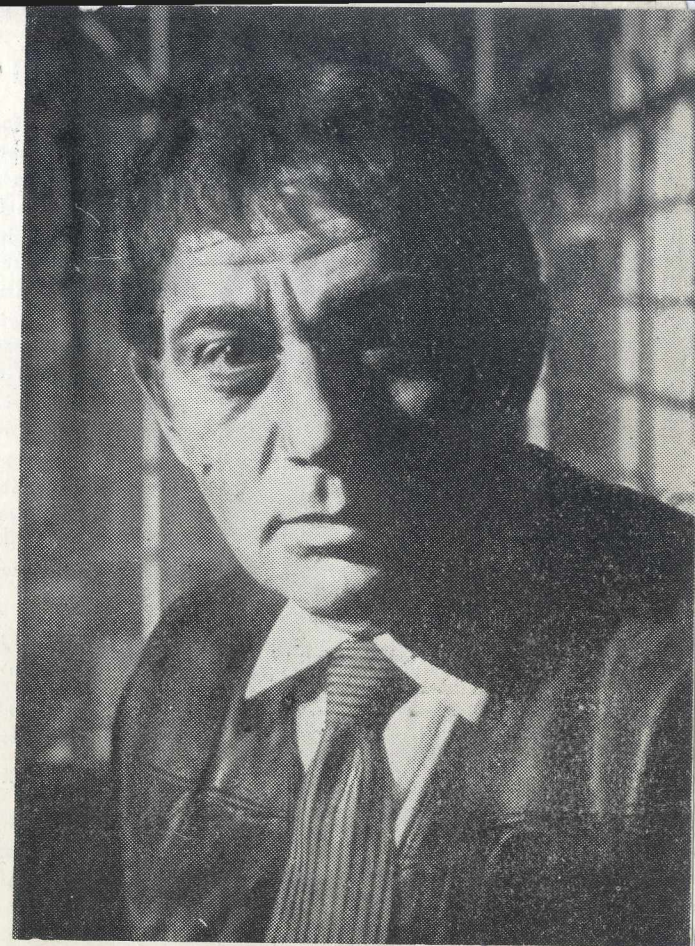
3493
DIVADLO PETRA BEZRUČE OSTRAVA

Lidstvo dosahuje velikých úspěchů ve vědě a technice, ale morálkou a etikou člověk dosud neopustil dobu kamennou. Nejsem prorok, ale myslím, že sen o tom, že bychom mohli dohnat toto zpoždění, je utopický. Pochybuji, že by někdy žil člověk tak, jak by mohl žít. Domnívám se ovšem, že by rozpor mezi myšlením a životem nemusel být vždycky tak bolestným jako v naší době. Krize naší doby je bohužel v tom, že se ten rozpor prohlubuje. Takovou krizi nemůže zmírnit jednotlivec, k tomu je třeba kolektivního úsilí a nezapomínejme, že rozpor pohání rozvoj. A rozvoj není možné zadržet.

F. D.

*Tiskni mne jako prsten na své srdce
a jako pečeť na své rameno.
Mocně jako smrt je milování
a jako Šeól nezlomná je vášeň
Zátopy vod nemohou lásku uhasit
a proudy řek ji nezalijí.
Kdyby někdo za lásku nabízel
všechno co chová v domě svém,
odmrštěn bude s pohrdáním.*

(Z SALAMOUNOVY PÍSNĚ PÍSNÍ)

Luděk Eliáš — fyzik Möbius

DÜRRENMATTOVÝCH 21 BODŮ K FYZIKŮM

1. Nevycházím z teze, ale z příběhu.
2. Vycházíme-li z příběhu, musíme ho domyslet do konce.
3. Příběh je tehdy domyslen do konce, nastane-li v něm obrat k nehoršímu.
4. Nejhorší možný obrat nelze předvídat. Nastává náhodou.
5. Dramatikovo umění je v tom, využít náhody v ději co možná nejúčinněji.
6. Nositelem dramatického děje jsou lidé.
7. Náhodu v dramatickém ději chápeme tak, kdy a kde se kdo s kým náhodou potká.
8. Čím promyšleněji lidé jednají, tím účinněji je může postihnout náhoda.
9. Promyšleně jednající lidé chtějí dosáhnout určitého cíle. Náhoda je postihne nejhůře tehdy, jestliže jejich působením dosáhnou opaku svého cíle; toho, čeho se obávali, čemu se chtěli vyhnout (například Oidipus).

FRIEDRICH DÜRRENMATT, dramatik, který vzrušil celý svět.

Narodil se před více než dvaatřiceti lety (5. 1. 1921) v Konolfingenu. Svá studia filosofie, přírodních věd a literatury v Bernu a v Curychu zakončil poněkud nezvykle: dramatickou prací o novokřtěncích »Stojí psáno« — hrou, která prý vyvolala v poklidném měšťáckém Švýcarsku skandál, stejně jako každé jeho další dílo.

Dramatické dílo Friedricha Dürrenmatta výstižně charakterizuje Ludvík Kundera: — »V málem už tuctu her vidíme vždy znovu, že máme co dělat s autorem nezvykle nápaditým, který přímo plývá objevy z vlastní hlavy i ze zásobníku dějin. Zdá se, že je nejspokojenější, když nalezne prostředek, jímž se mu podaří obecenstvo co nejvíce »šokovat«. Proto se mu nadmíru hodí kriminální zápletky, vraždy a podobné »rekvizity«, které divákem důkladně ořesou. A v takto ořesených myslích se pak jako v rozkypřené půdě zachytanou semínka myšlenek, o něž jde autorovi patrně především. A ty myšlenky jsou většinou pořádně nabroušeny proti světu, v němž vládou kořistníci: zdatnější kořistník pohlcuje méně zdatného podle všech zákonů džungle — a toto pohlcování je zabaleno do demokracického či náboženského staniólu. Samozřejmě — kdo tu hledá jednoznačné východisko, nenalezne je. Ale prudkost až úděsná, s níž Dürrenmatt vede svůj bořitelský útok a neváhá přitom zabrat pro svou akci veškerou realistickou fantastičnost tohoto století, ukazuje naspůň jednoznačně, že perspektiva peněžního světa je perspektivou nelidskosti.«

PREHLED TVORBY:

DRAMA — Stojí psáno (1947), Slepec (1948), Romulus Veliký (1949), Manželství p. Mississippiho (1952), Návštěva staré dámy (1956), Frank V. (1959), Fyzikové (1961).

ROZHLASOVÉ HRY — Akce Vega, Proces a oslí stín, Podvečer pozdního podzimu, Herkules v chlévech Augiášových.

PROZA — Řek hledá Řekyni (román), Slib (román), Město (kniha drobných próz, Malér (příběh).

Vedle jeho pozoruhodné tvorby dramatické a prozaické stojí za zmínku i jeho práce scénaristická (např. u nás známý film »Stalo se za bílého dne«).

„FIKCE“ A SKUTEČNOST

Dürrenmattova dramatická díla — přestože jejich autor je v současné době považován za jednoho z prvních tří—čtyř nejlepších západních dramatiků a jeho tvorba natolik osobitá, že si zaslouží pozornosti — nebyla našim divákům známa. Jeho hry nebyly u nás inscenovány, podobně jako hry některých dalších západních autorů. V období kultu osobnosti byla vyzvedána jejich výlučnost, bezvýhodnost a nebyly jim přiznávány skutečné umělecké a myšlenkové hodnoty.

Na rozdíl od tzv. »přírodovědné« dramaturgie, která svět reprodukuje — zobrazuje — podle Newtonovy teze »Hypotheses non fingo« (nevytvářím domněnky) hlásí se Friedrich Dürrenmatt k dramaturgii, kterou označuje jako »matematickou«. Ve svých dramatických dílech usiluje o vytvoření »fikce«, »modelu«, »možných světů« způsobem, který je vlastní matematickému zkoumání »vlastností komplikovaných, nekonečných, jen abstraktně koncipovaných a pokud možno, jen hypoteticky uvažovaných struktur«. Tato metoda však v sobě obsahuje nebezpečí — které vidí i sám Dürrenmatt — dramaturgie, která má tendenci »sáhnout do prázdna a ztrácet se, buď v pouhém estetizování nebo v pouhých duchaplnostech«. Proto v jeho »divadelní fikci« musí být rovněž zahrnuta realita. Možný svět »musí v sobě obsahovat také svět skutečný«. Jeho »model« nemá být napodobením »skutečného světa«. Postulovaná »nadrealita« se však ukazuje jako skutečnost, která je příslušným způsobem transformována do dramatického způsobu existence, do »fikce«. I když není pouhým zobrazením, přece jen je analogickým napodobením a ztvárněním skutečného, nikoli jen možného světa, a model se kryje se strukturou společnosti: odhaluje ji. Dramatická praxe potvrzuje Dürrenmattovo přesvědčení, že totiž »umělecké myšlení nemůže vypadnout ze světa.« (Podle Ernsta Schumachera)

Nakolik jsou Dürrenmattovy dramatické »fikce« ztvárněním skutečného světa, je nejnázorněji patrné na jeho »Franku V. — opeře o jedné soukromé bance«, kterou vykládá jako »základní model státu« — i na jeho zatím poslední hře »Fyzikové« — podivuhodně prostém, dráždivě napínavém a dramaticky přesně komponovaném příběhu s myšlenkově hlubokým záměrem. Premisy, ze kterých vycházel při napsání této hry, zformuloval v jedenadvaceti bodech; v nichž se vyslovuje k jevům, které ho nejvíce vzrušují a na nich vystavěl svůj příběh — vlivu náhody na cilevědomé jednání lidí, paradoxu v životě jednotlivce i kolektivu, vztahu vědce a jeho objevů a společnosti.

10. Takový příběh je sice groteskní, ale nikoli absurdní (nesmyslný).

11. Je paradoxní.

12. Stejně jako logikové, nemohou se ani dramatikové vyhnout paradoxu.

13. Stejně jako logikové, mohou se i dramatikové vyhýbat paradoxu.

14. Drama o fyzících musí být paradoxní.

15. Jeho obsahem nemůže být obsah fyziky, nýbrž pouze její důsledek.

16. Obsah fyziky se týká fyziků, její důsledky všech lidí.

17. Co se týká všech, mohou řešit jen všichni.

18. Každý pokus jednotlivce řešit sám to, co se týká všech, musí ztroskotat.

19. V paradoxu se jeví skutečnost.

20. Kdo je proti paradoxu vzdává se skutečnosti?

21. Dramatické básnictví může diváka lstit přimět, aby se vyrovnával se skutečností, avšak nemůže ho přimět, aby jí čelil nebo dokonce nad ní zvítězil. F. D.

FRIEDRICH DÜRRENMAT

FYZIKOVÉ

Komedie o dvou dějstvích

Režie: Saša Lichý

Výprava: Otakar Schindler

Přeložil: Bohumil Černík

Doktorka von Zahnd

Marta Bolllová, vrchní sestra

Monika Stettlerová, ošetrovatelka

Liwe Stewer, vrchní ošetrovatel

Mc Arthur, ošetrovatel

Murillo, ošetrovatel

Herbert Georg Beutler, zvaný Newton

Ernst Heinrich Ernesti, zvaný Einstein

Johanna Wilhelm Möbius

Missionář Rose

Lina Rosová, jeho žena

Adolf Friedrich

Wilfrid — Kaspar } jejich s mlové

Jörg — Lukas } * * *

Richard Voss, polic. inspektor

Soudní lékař

Guhl, policejní inspektor

Blocher, policejní inspektor

1. tajný policista

2. tajný policista

Radvana Havelková

Stěpánka Rannošková

Alena Tománková

Daniela Strajerová

Václav Rošlapil

Luboš Jaskuša

Antonín Neumayer

Euhustav Čvančara

Otakar Janda

Luděk Eliáš

Jindřich Dvořák

Milada Albinová

* * *

Jiří Čeporan

Antonín Lipský

Václav Kotva

Arnošt Borovec

Dusan Valenta

Miloš Kufírek

Technická spolupráce: stavby V. Plachý s kol., světla J. Rezac s kol., dekorace A. Svíder s kol., vlásenky M. Kuthanová s kol., rekvizity B. Hubená, M. Němčicková

Přestávka po 1. dějství.

Představení řídí Marie Minská
Text sleduje František Labudek

Premiéra 11. září 1963.

Na housle hraje Jaromír Hrubý,
na klavír doprovází Eduard Jakubczyk

Není to ani tak hra o vodíkové bombě, jako spíše o samotné vědě a o nemožnosti uniknout odpovědnosti za své myšlení. Jestliže už se jednou vědec řídí určitým smírem svého myšlení, pak prostě nemůže utéci od jeho následků, od jeho praktických výsledků. To by byla zbabělost.

F. D.

Otakar Janda — Einstein

Bohuslav Čvančara — Newton

Fyzikové z mé hry jsou představiteli tří existujících skupin fyziků: lhostejných, skeptických a věřících. Nenašel jsem místo pro Einsteina (pozn.: skutečného fyzika), který je podle mne jako vynálezce atomové bomby fyzikem tragickým.

F. D.

Radvana Havelková
v roli doktorky von Zahnd

RADVANA HAVELKOVÁ

Co o tobě můžeme prozradit v programu?

Jestli chcete něco z historie, tak že divadlo jsem hrála už hrozně dávno — asi tak za Karla IV. — z toho si lze vyvodit, že zkrátka už jako malé miminko, když je mi teď sedmnáct. A začínala jsem ve Východočeském divadle v Pardubicích. V Ostravě hraji asi sedmou sezónu a moje první role v DPB byla koza.

A něco o tvých zálibách?

Třeba, že moc ráda řídím auto — i když ho mám tak špinavé, jaké se hned tak nenajde a mým nejtajnějším snem je, že mi ho někdy někdo umyje. A že piju černou kávu — dost. Už dost, ne?

Z rodinného soukromí . . .

. . . Mám doma takovou menažérii — kočku, dceru a manžela — o ty se starám a musím jim dát každý den mléko.

Role v DPB: 1962/63 Děvče (Ondřej a drak) — Handlířka, Tchýně, Kuchařka — (Kavkazský křídový kruh) — Planchetová (3 mušketýři po dvaceti letech) — Řihová (Josefina).
1961/62 Jiřina (Fripiri) — Mořská kočka (Měsíc v anténách) — Krůtová (Majitelé klíčů).
1960/61 Manželka (Petřínská romance) — Líba (Serif se vrací) — Polina Francevna (Legenda o řece) — Madame Vernotová (Gangsteři z Valence).
1959/60 Timurova 1. žena (Nasredin) — Lenočka (Člověk hledá radost) — Arcie (Jessie B. Simple se žení).

To, co mě přimělo napsat Fyziky, nebyla politika. Mým cílem bylo vytvořit situaci — situaci, ve které dojde k nejhorsímu obratu, jaký je vůbec možný; a také vyloužit působení náhody, které mě odjakživa fascinuje: v tomto případě dopadne všechno na Fyzika, který chce uniknout a schovat se v blázinci, tím, že si pro svůj úkryt vybere ten nejhorší myslitelný blázinec; a na tomto výběru, na pouhé náhodě, může spočívat osud světa.

F. D.

HRA SVĚTOVÉHO REPERTOÁRU

Od premiéry Fyziků v roce 1961 byla hra uvedena desítkami divadel: v Německé spolkové republice na 55 scénách, ve Švýcarsku (Curych, Basilej, Bern, St. Galén a Solothurn/Biel.), v Anglii (Londýn), ve skandinávských zemích, v Holandsku, Itálii, Řecku, Rakousku a v Již. Americe. Pro příští sezónu se připravuje její inscenace v New Yorku, na Broadwayi, v Paříži a v Bruselu.

Absolutně jednoznačné hry neexistují. I když je hra opletena komentáři, přijímá ji divák individuálně. Pokus vnutit mu jednoznačný smysl hry bere jako urážku, domnívá se, že ho autor pokládá za hlupáka. Jestliže si ovšem autor nepromyslí své dílo předem po všech stránkách a nevyvodí z něho všechny možné důsledky, může být mnohoznačnost nebezpečná.

F. D.

VĚDA A ATOM

● Mendělejevova periodická tabulka se stala základem cesty do hlubin atomu; upozornila na »chybějící články« vývoje hmoty a potvrdila, že hmota se skládá z atomů.

● 1898 manželé Curieovi oddělili z jáchymovského smolince nový prvek — radium, jehož záření je daleko silnější než z uranu.

Světelná a tepelná energie pochází z vnitřku atomu. Atom je dělitelný!

● 1905 Albert Einstein objevil závažnou formuli přepočtu »ekvivalentnosti« masy a energie: $E = M \cdot c^2$, která je klíčem k závěru, že každá částice hmoty nese v sobě ohromnou energii.

● 1938 němečtí vědci Otto Hahn a Strassmann v Mnichově rozštěpili jádro uranu ostřelováním zpomalenými neutrony, přičemž se uvolnilo daleko více energie, než energie vystřeleného neutronu.

První energie atomového jádra byla uvolněna!

● 2. prosince 1942 američtí vědci, v čele s Enricem Fermim, uvedli poprvé do pohybu řetězovou reakci.

● 16. července 1945 byl v americké poušti nečaleko Alamogordo v Novém Mexiku proveden zkušební výbuch první atomové bomby — pokus se podařil. Vše živé v okruhu 1,5 km od jámy o průměru 400 m vyhnulo. 30 m vysoká ocelová věž, v níž byla bomba upevněna, se vypařila.

● Červenec—srpen 1945 — První atomový výbuch nevyvolal ve světě náležitý dojem. Ani na státníky, jednající v Postupimě, neměl vliv. Dvě miliardy dolarů vložené do pokusu se měly Spojeným státům vyplatit — zabezpečit jim vládnoucí postavení na celé zeměkouli. Bylo třeba zvednout atomovou zbraň nad celým světem.

● 6. srpna 1945 — 8 hodin 14 minut byla svržena atomová bomba na město Hirošimu. Vybuchla asi 500 m nad středem města. — Hirošima, japonské město se čtvrt miliónem obyvatel přestalo existovat. Úřední zpráva sdělila: 78 150 mrtvých, 13 983 pohřešovaných, 9428 těžce raněných, 27 997 lehce raněných. Roku 1954 shrnula Japonská vědecká rada výsledky šetření: při výbuších v Hirošimě a Nagasaki zahynula třetina miliónu lidí.

● 1. listopadu 1952 byl proveden pokus s vodíkovou pumou na atolu Eniwetok v Tichém oceánu. Korálový ostrůvek zmizel. Na jeho místě byl nalezen kráter, hluboký 60 m o průměru 2 km. Výbuch byl šestkrát silnější než bylo vypočítáno, 150krát silnější než bomba Hirošimy.

● Na jaře 1954 došlo k výbuchu americké vodíkové bomby nad Tichým oceánem. Výbuch měl sílu 17 miliónů tun obvyklé výbušniny, ačkoliv se původně předpokládala jen síla 3 miliónů. Vodíková bomba se částečně vymkla z kontroly.

● V listopadu 1955 bylo v Sovětském svazu oznámeno, že tam byla shozena z letadla vodíková bomba, která vybuchla ve velké výši a že to byl dosud největší výbuch.

● Květen 1963 — Podle vědeckých údajů může jedna současná vodíková bomba způsobit zkázu větší než všechny války v minulosti (včetně první a druhé světové) dohromady.

»Máme-li dosti silnou fantazii, abychom si dovedli představit všechny pozeňnané plody této techniky, pak naše fantazie je naprosto neschopna představit si to zlo, které by mohla způsobit«.

(Albert Einstein r. 1920)

»Dovedeme si představit, že v zločinných rukou může být radium velmi nebezpečným. Tak si můžeme položit otázku, zda znalost tajemství přírody je lidstvu k užítku, zda je lidstvo zralé, aby z nich mělo prospěch, či zda tato znalost mu bude ke škodě... Náleží k těm, kteří... se domnívají, že každý nový objev přináší lidstvu víc užítku než škody«.

(Pierre Curie při převzetí Nobelovy ceny v r. 1903)

»Lákalo mne, abych se uzavřel ve své laboratoři. Ale položil jsem si otázku: A kdo použije objevu, který jsem učinil?«

(Frederic Joliot-Curie v době druhé světové války v okupované Francii se zřekl své práce)

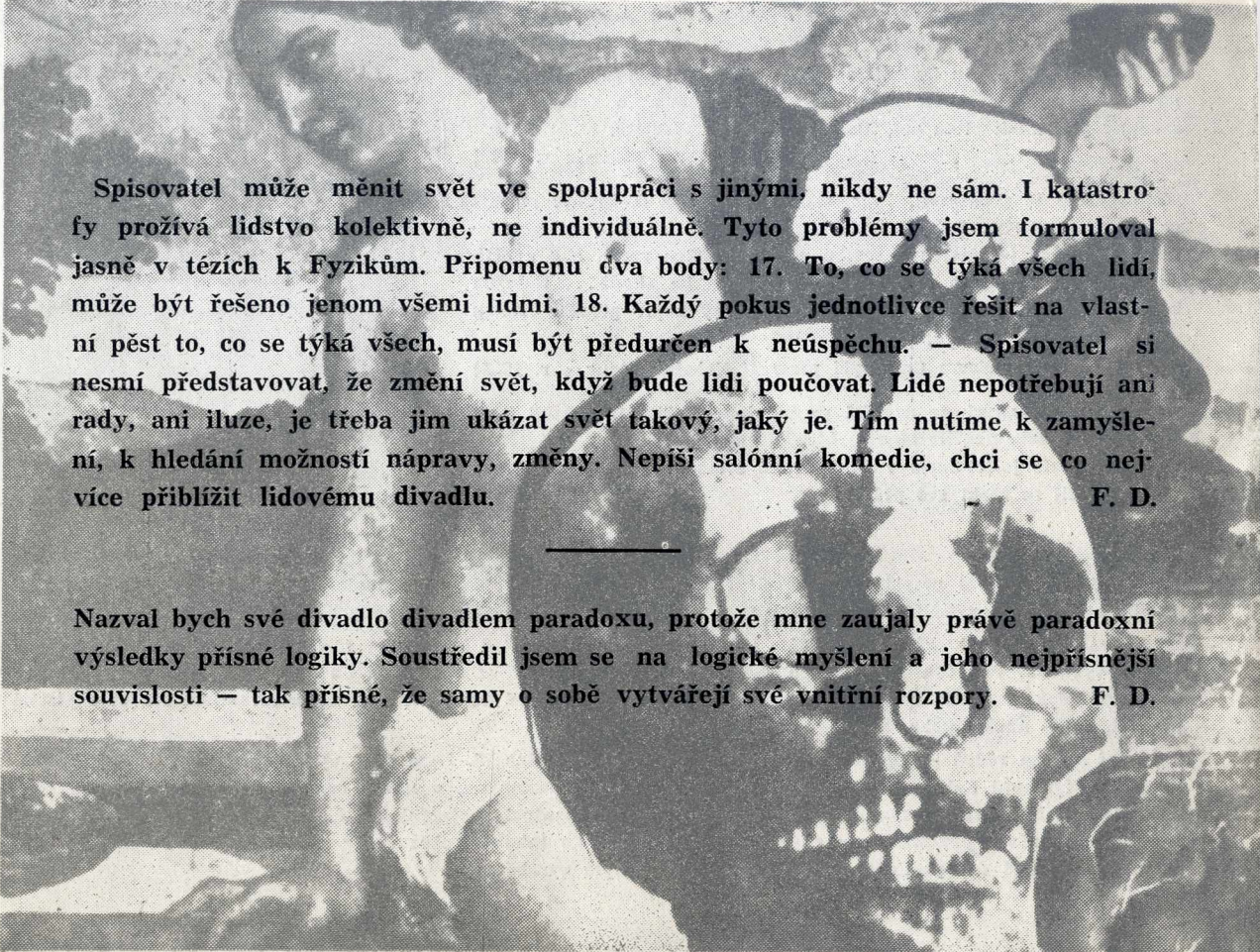
Luděk Eliáš — Möbius, Daniela Šrajerová — Monika

V době, kdy zemřel prezident Roosevelt (12. 4. 1945), měl na svém stole dopis Alberta Einsteina, varující před použitím atomové bomby, která přes okamžité výhody přinese těžké politické a strategické nevýhody.

Leo Szilard, fyzik, který kdysi nejvíce pobízel k vyvíjení atomové bomby, se stal nejhouževnatějším v tom, aby bylo zabráněno jejímu výbuchu. President Truman po svém nastoupení ho nepřijal a odkázal ho na Byrnes. Szilard odjel za Byrnesem do Jižní Karoliny. Když se snažil vysvětlit osudovost rozhodnutí o atomové bombě, dostal odpověď: »Neděláte si zbytečně starosti?« Byrnes připojil, že — Rusko, pokud on ví, nemá žádný uran.

Úřední komise vědců — General Advisory Commission — se dne 29. října 1949 vyslovila proti vodíkové bombě. Dva členové této komise — fyzikové Rabinovitch a Fermi vydali zvláštní memorandum, v němž označují vodíkovou bombu za nebezpečí pro celé lidstvo: »Z toho důvodu považujeme za důležité říci prezidentovi Spojených států, americké veřejnosti a světu, že z nejzákladnějších etických zásad pokládáme za chybné začínat s vývojem takovéto zbraně«.

Tři měsíce poté dal president Truman příkaz, aby byla vyráběna.

Spisovatel může měnit svět ve spolupráci s jinými, nikdy ne sám. I katastrofy prožívá lidstvo kolektivně, ne individuálně. Tyto problémy jsem formuloval jasně v tézích k Fyzikům. Připomenu dva body: 17. To, co se týká všech lidí, může být řešeno jenom všemi lidmi. 18. Každý pokus jednotlivce řešit na vlastní pěst to, co se týká všech, musí být předurčen k neúspěchu. — Spisovatel si nesmí představovat, že změní svět, když bude lidi poučovat. Lidé nepotřebují ani rady, ani iluze, je třeba jim ukázat svět takový, jaký je. Tím nutíme k zamyšlení, k hledání možností nápravy, změny. Nepíší salónní komedie, chci se co nejvíce přiblížit lidovému divadlu.

F. D.

Nazval bych své divadlo divadlem paradoxu, protože mne zaujaly právě paradoxní výsledky přísné logiky. Soustředil jsem se na logické myšlení a jeho nejpřísnější souvislosti — tak přísné, že samy o sobě vytvářejí své vnitřní rozpory.

F. D.